

[שער ראשון:]

שער הפעלים¹

[חלק ראשון: אבנים שלמות²]

- 1 'שער הפעלים' הינו השער הראשון מתוך שלושת השערים המרכיבים את 'חלק הדקדוק' (חלקו הראשון של 'מכלול'), והינו עוסק בהוראת הפעלים (שני השערים האחרים עוסקים בהוראת השמות והמיליות). חלקו השני של 'מכלול' מכונה 'חלק הענין' והינו מילון שורשים עברי (מכונה כיום 'ספר השורשים' - עיין במבוא עמ' 32) הערוך על פי העקרונות המתבארים ב'חלק הדקדוק'. 'שער הפעלים' נחלק אף הוא לשני חלקים עיקריים: 'אבנים שלמות' - חלק העוסק בהוראת גזרת השלמים; 'אבני גזית' - חלק העוסק בהוראת גזרת הנחשלים. יש להעיר כי בהקדמתו ל'מכלול' (לעיל עמ' ז) מכנה רד"ק שער זה בשם 'שער דקדוק הפעלים'. שם זה תואם אכן את שמות השערים האחרים כפי שהם מופיעים לפנינו, 'שער דקדוק השמות', 'שער דקדוק המילים', אולם מאחר שבכל כתבי היד והדפוסים שהיו לפנינו הנוסחה היא כמו בנדפס, הותרנו את הדבר על מתכונתו.
- 2 על פי דברים כז, ו. חלק זה עוסק בהוראת גזרת השלמים ונחלק לשלושה חלקים עיקריים (שמות החלקים נקבעו על ידינו וניתנו בתוך סוגריים מרובעים לתועלת הלומד, כמבואר במבוא עמ' 32): א. נטיות הפועל - חלק העוסק בהוראת מושג הפועל ותאור מערכת הנטייה שלו (מחולק ל"ב אבנים). ב. שמונת הבניינים - חלק העוסק בתאור שמונת הבניינים ותכונותיהם. ג. באור שמונת הבניינים - הוראה מסודרת של נטיית הפועל לפי שמונת הבניינים (עיין גם להלן עמ' סז הע' 1 ועמ' פא הע' 1). חלקים אלו כוללים תת-חלקים נוספים ויתבארו במקומם. חשוב לציין כי רד"ק משתמש לשם כינוי מונחי הדקדוק בשמות הלקוחים ממעשה החושן (שמות כח, טו-כא), כגון **טורים** - בניינים; **אבנים** - נטיות הפועל; **פיתוחי חותם** - כינויי הפעלים.

[נטיות הפועל¹ - ל"ב אבנים]

בנין הפעלים ייבנה בשמונה טורים².

הטור האחד הוא בנין הקל, והוא יסוד הפעלים, ונקרא כן, כי לא נוסף בו אות על האותיות היסודיות כי אם לשמש לצורך בנינו, לנמצא³ ולמדבר בעדו ולנקבה ולרבים ולרבות. והאות המשמשת אינה תוספת אחר שהיא לצורך השימוש ולהורות על הנדבר. אבל הה"א והמ"ם הנוספות בבנין הפעיל, וכן בשאר הבנינים, ההיא תיקרא תוספת, כי אינם מורות על הנדבר ואינם משמשות, רק הם להפלת הבנין⁴.

והנדברים הם בשלושה דרכים: נסתר, נמצא, מדבר בעדו. ומנהג הלשון הוא לדבר בהם כאחד לפעמים, כמו ששמעו עמים כלם (מיכה א, ב); ואולם כלם תשבו ובאו נא (איוב יז, י); לכלם ולסרניכם (ש"א ו, ד); כי יבשו מאילים אשר חמדתם (ישעיהו א, כט); הנה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (שם לג, ב), והדומים להם. ועוד נכתבם בנחי הלמ"ד בשורש מח"ה⁵.

- 1 החלק הראשון מתוך 'אבנים שלמות' - עוסק בהוראת הפועל ומערכת הנטייה שלו לפי זמן, גוף, מין ומספר. לשם הדגמת הפועל נוקט רד"ק בבנין הקל למרות שהוראת הבנין הקל על סדר הבנינים תבוא גם בהמשך, וכוללת חלקים נוספים שלא התבארו במסגרת חלק זה. חלק 'אבנים שלמות' מחולק ל"ב אבנים - שלושים ושתיים נטיות הפועל. חשוב לציין כי סדר נטיות הפועל בו נוקט רד"ק הינו: זמן; עבר, בינוני (=פועל ופעול), מקור, עתיד (=ציווי ואית"ן); גוף; נסתר, נוכח, מדבר; מין; זכר, נקבה; מספר: יחיד, רבים (כלומר: נסתר, נוכח, מדבר/ת, נסתרים, נוכחים, מדברים/ות, נסתרת, נוכחת, נסתרות, נוכחות). ובצורות העתיד סדר הגופים שונה, עיין לקמן עמ' נה הע' 330.
- 2 שמונה בנינים - ראה לעיל עמ' ט הע' 2.
- 3 בנדפס כאן נוספת המילה: ולנסתר. ובכתבי היד ובדפוס"ר מילה זו איננה. וכן מוכח בעניין מאחר ובצורת הנסתר (פעל) לא קיימות 'אותיות נוספות'.
- 4 בנין פעל מכונה 'בנין הקל' מאחר ואינו כולל אותיות נוספות מעבר לאותיות השורש ('האותיות היסודיות') להוציא אלו המשמשות לצורך כינויי הגוף (=צורני נטייה), כגון הנוכח ('לנמצא'), המדבר ('ולמדבר בעדו'), הנקבה, הרבים והרבות (פעלת, פעלתי, פעלה, פעלו, תפעלנה), וזאת בשונה משאר הבנינים בהם מתקיימות אותיות נוספות הבאות כחלק מצורת הבנין (=צורני גזירה), כגון הפעיל, מפעיל וכיו"ב, ועיין להלן (עמ' יא ד"ה האבן הראשה וכו') טעם נוסף.
- 5 לקמן עמ' תנט ערך מח"ה.

ואבני הטור הזה שלושים ושתיים⁶ כמספר נתיבות החכמה⁷.

[האבן הראשונה]

האבן הראשונה⁸ היא בת שלוש אותיות יסודיות. והמשל לך מילת פֶּעַל, כי היא בת שלוש אותיות לבד, כי הִנַּח שבין הפ"א והעי"ן איננו יסודי כי אם להרחיב המוצא, כי לא תוכל להוציא שתי אותיות בתנועה⁹ מבלתי נח ביניהם אם לא תידגש השנית¹⁰; וזה לא יתכן להידגש¹¹, כי על כן נקרא קל, כי כל אות דגושה יכבד מוצאה, אך מבלי דגש תוציאנה בנחת ובקלות מבלי עמל¹².

- 6 סכום נטיות הפועל נובע מסך זמני העבר והעתיד כפול שלושת הגופים (נסתר, נוכח, מדבר) כפול שני המינים (זכר ונקבה) כפול המספר (יחיד ורבים), ועוד זמני הבינוני (פועל ופעול) והציווי כפול שני המינים והמספר, ועוד צורת המקור ושם הפועל (סך הכל: שלושים ושמונה נטיות), בניכוי שש הצורות הכפולות: פֶּקְדוּ (נסתרים/ות), פֶּקְדָתִי (מדבר/ת), פֶּקְדָנוּ (מדברים/ות), אֶפְקֹד (מדבר/ת), נֶפְקֹד (מדברים/ות), תִּפְקְדָנָה (נסתרות/נוכחות).
- 7 על פי ספר יצירה פ"א מ"א: 'בשלושים ושתיים נתיבות פליאות חכמה' וכו'. מספר זה מורכב מעשר ספירות ועשרים ושתיים אותיות, כמבואר במפרשים שם.
- 8 על פי זכריה ד, ז. כלומר: האבן הראשית או האבן הראשונה. בשם זה מכנה רד"ק תמיד את צורת היסוד של הפועל: נסתר-עבר-יחיד. המונח 'אבן' מציין בלשון רד"ק את מנטיות הפועל, על פי הלשון האמורה במעשה החושן, כמבואר לעיל עמ' ט הע' 2.
- 9 בנדפס מופיעה כאן המילה 'אחת' אליה מתייחסים דברי רא"ב בהערה הבאה. מילה זו אינה מופיעה בכתבי היד שהיו לפנינו (בכת"י 49 הינה מופיעה באותיות קטנות מעל הכתוב) וכן בדפוס, ועיין הערה הבאה.
- 10 'אמר אליהו המדקדק: היה לו לומר: או אם לא תינקד השנית בשווא נח, כמו אַבְרָהָם'. דברי רא"ב מתייחסים לנוסחת הנדפס ('בתנועה אחת') לפיה משמעות דברי רד"ק שלא ייתכן להוציא שתי אותיות כאשר אחת מהן בתנועה קטנה, בלא שתידגש השנית, ועל כך מעיר רא"ב שהיה לו לרד"ק להתנות זאת באם האות השנית אינה בשווא נח (הברה סגורה). לפי נוסחת כתבי היד שהבאנו אין צורך בכך שכן בדיק לכך מכוונים דברי רד"ק העוסק ב'שתי אותיות הבאות בתנועה, ולא רק אחת מהן.
- 11 'אמר אליהו המדקדק: גם לא ייתכן להינקד בשווא, כי אין שווא לפני נח נראה, והיינו האות שבסוף התיבה בלי ניקוד'.
- 12 המילה פֶּעַל כוללת לדעת הקדמונים אות נחה בלתי נראית בין הפ"א לעי"ן (פֶּאֶעַל), הנמשכת כחלק מהתנועה הגדולה שלפניה. רד"ק בא לבאר ש'אות' זו אינה חלק מאותיות השורש אלא נובעת מכך שבלשון הקודש לא יבואו שתי תנועות צמודות בלא אות נחה ('נח') ביניהן (כלומר בתנועה קטנה) אם לא שתידגש השנייה (הדגש מכפיל את העיצור וסוגר את ההברה שלפניו, כגון לְמַד = לְמַמְד), והבניין הקל נקרא כן כי אינו כולל דגש המכביד על ההגייה. אמנם לפעמים תבוא אל"ף נחה - כתובה או לא כתובה - כאשר הינה משמשת כאות השורש או תמורתה, כמו במילים 'בְּ[א]נִי' (ש"א כה, ח), 'יְקַאֵם שאון' (הושע י, יד), 'דְּאָג' (נחמיה יג, טו) ועוד. יש להעיר כי המושג 'נח' מציין אצל הקדמונים 'אות חסרת תנועה' היכולה לבוא לידי ביטוי כ'עיצור' ('נח נראה') או כ'אות נחה' ('נח נסתר'), כאשר

והנה לך עדים נאמנים על הנח שבין הפ"א והעי"ן כי איננו יסודי, העתידיים שהם אָפְעֵל, יְפַעֵל, כי הפ"א בשווא, וכן כולם, כי אבד הנח בהם, ואילו היה יסודי היה קיים, והיינו אומרים אָפְעֵל, יְפַעֵל - הפ"א בקמץ¹³. הנה לך כי האבן הראשה בת שלוש אותיות יסודיות.

ויש פעלים שתנוח אחת מהם או תחסר; והנני עתיד לבאר האבנים אבני גזית אחרי אבנים שלמות¹⁴.

[שלוש צורות הקל]

ותצא האבן הראשה על שלושה פנים.

האחד: **פִּיעַל** - שיהיה הפ"א בקמץ גדול, והעי"ן בקמץ קטן¹⁵, כמו **כִּי חִפֵּץ בְּבַת יַעֲקֹב** (בראשית לד, יט); **כִּי לֹא חִמֵּץ** (שמות יב, לט)¹⁶. וכן לרבים בהפסק¹⁷: **חִדְלוּ פְרוֹזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חִדְלוּ** (שופטים ה, ז)¹⁸, ודגש הלמ"ד לתפארת המילה¹⁹, כי כן דרך העבריים

המשמעות האחרונה היא הרוחת יותר. 'נח נסתר' יכול לבוא, לדעת הקדמונים, כחלק מהשורש, באופן כתוב (**בְּרָא, בִּיתוֹ, עִיר, שוֹה, אֹר**) או לא כתוב (**קָאם, עִיר**), או כהמשך התנועה ('אותיות הַמְשֵׁךְ'), באופן כתוב ('הַבֵּיט' (תהלים קמב, ה), **גְּבוֹר, 'שִׁאֲסִיךְ'** (ירמיהו ל, טז), **עֲשִׂיר, 'דְּוִיד'** (הושע ג, ה)) או לא כתוב (**שְׂאֵמֶר, כְּבִיד, בּוֹקֶר, עֹגֵב**).

13 רד"ק מחזק את ההנחה שהאות הנחה ('הנח') שבין הפ"א והעי"ן בצורה 'פִּיעַל' (**פִּאֲעֵל**) אינה חלק משורש המילה אלא באה להרחבת המוצא, כמבואר לעיל, על פי צורות העתיד 'אָפְעֵל, יְפַעֵל' בהן האות הנחה אינה מתקיימת מאחר ופ"א הפועל בשווא שאינו יכול למשוך לאחרי אות נחה, ואילו היה מדובר באות שורשית היה ראוי 'אָפְעֵל, יְפַעֵל' (על פי היקש לבניין פיעל - אָפְעֵל, יְפַעֵל. אמנם היה ראוי יותר בחטף פתח: אָפְעֵל), באופן שהקמץ מושך לאחרי אות נחה (**אָפְאֲעֵל, יְפִאֲעֵל**).

14 בפעלים מסויימים לא מופיעות כל אותיות השורש בשלמות אלא לפעמים נחות חלק מאותיות השורש או נשמטות לחלוטין, דוגמת יְקוּם מן קו"ם, יְפַל מן נפ"ל, יִסַּב מן סב"ב וכיו"ב. גזרות אלו מכונות כיום 'הגזרות הנחשלות' (או: עלולים), ובפי רד"ק 'אבני גזית' (כלומר: אבנים מסותתות. ראה מ"א ה, לא), ואלו יתפרשו בהמשך לאחר 'גזרת השלמים' - המכונה בפי רד"ק 'אבנים שלמות'. הגזרות הנחשלות כוללות את: גזרת החסרים, גזרת הנחים, גזרת הכפולים (המכונה גם ע"ע על שם העי"ן הכפולה).

15 בצירי.

16 מילה זו עשויה לשמש גם כשם עצם, אך במקרה זה הינה משמשת כפועל עבר, כמו 'כי לא החמיץ' (ראה ראב"ע ורשב"ם שם).

17 **הפסק** - אחד מהטעמים המפסיקים הראשיים (קיסרים), כגון אתנחתא וסוף פסוק (אס"ף). בדרך כלל כוונת רד"ק לטעמים אלו, וכאשר מדובר גם בזקף הינו מקפיד לציין זאת בנפרד, אך לפעמים כוונתו בסתם גם לזקף, כמו להלן.

18 **'אמר אליהו:** וכן לנקבה וּלְשׁוֹנִים לְחִפִּים **דְּבַקָה** ואיוב כט, ט, ודווקא בהפסק'.

19 דגש הבא ליופי הדיבור (להוציא מדגש הנובע ממבנה המילה או מסיבות פונולוגיות).

לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה בהפסק הטעמים²⁰. וכן: וְרַעְבִּים
חָדְלוּ (ש"א ב, ה); וְאִישׁ בְּרָעָהוּ יִהְיֶה לּוֹ (ירמיהו ט, ד); לִי שְׁמָעוּ וַיְחַלּוּ²¹ (איוב כט, כא);
 לְשׁוֹנֵם בְּצִמָּא נִשְׁתָּה (ישעיהו מא, יז); לְמַעַן הִיָּה לָהּ בָּרֶק מִרְטָה (יחזקאל כא, טו);
 וְהִיא מִרְטָה (שם כא, טז).

וכן דרכם לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק²², והוא
 שתהיה האות שוואית, כמו **מִקְדָּשׁ** (שמות טו, יז); וְאֶכְרֶה לִּי (הושע ג, ב)²³; וּבַעֲצָבַת
 לֵב (משלי טו, יג)²⁴; וְכָל עֲצָבִיכֶם תִּנְגָּשׁוּ (ישעיהו נח, ג); נִצְרָה עַל דָּל שְׁפָתַי (תהלים
 קמא, ג); נִצְרָה כִּי הִיא חֲיִיד (משלי ד, יג)²⁵; וְלֹא יִכְלֶה עוֹד הַצִּפִּינוּ (שמות ב, ג); יִצָּא
 קָרֶן אַחַת מִצְעִירָה (דניאל ח, ט)²⁶; נְנוּסָה וְנִתְקַנּוּהוּ מִן הָעִיר (שופטים כ, לב)²⁷; בְּעָבוּר
 הִרְעַמָּה (ש"א א, ו); וְאֶת עֲנָבֵי נִזִּירָד (ויקרא כה, ה); מִנְזִירָד כְּאַרְבֶּה (נחום ג, יז);
 עֲשׂוֹת הָרִים (משלי כז, כה); עֲקָשׁוֹת פֶּה (משלי ד, כד); עֲקָבֵי סוּס (בראשית מט, יז);
 עֲקָבוֹת מְשִׁיחָד (תהלים פט, נב); וְעֲקָבוֹתֶיךָ לֹא נִדְעוּ (תהלים עז, כ); וְכָל קִשְׁתֹּתַי
 דָּרְכוֹת (ישעיהו ה, כח); וְקִשְׁתוֹתַם תִּשְׁבְּרֶנָּה (תהלים לז, טו)²⁸; הַשִּׁבְתָּ מִטְּהָרוֹ (תהלים
 פט, מה)²⁹; בְּנוֹת מְלָכִים בִּיקְרוֹתֶיךָ³⁰ (שם מה, י); וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים (בראשית מט, י);

- 20 בדוגמאות שלהלן אין מדובר במילים השייכות לגזרת הכפולים (אמנם לדעת ר"י די־טראני יִהְיֶה לּוֹ מן תל"ל), והדגש אינו אלא לתפארת.
 21 כן היא נוסחת רד"ק בחיריק הוא"ו וביו"ד נחה כמו שמוכח מדבריו לקמן עמ' קלד ד"ה ופעמים, ועיין שם דברינו בהע' 92.
 22 כלומר: באחד מן הטעמים המחברים (משרתים).
 23 רד"ק מפרש מילה זו מן כר"ה (כדעת רש"י במקום), והדגש אינו אלא לתפארת. אמנם יש המפרשים (ראב"ע, ר"י די־טראני ור"י כספי) מן נכ"ר, והדגש כהלכתו.
 24 רד"ק מפרש מן עֲצָבָה או עֲצָבָה (דוגמת 'אֲדָמַת מצרים' (בראשית נז, כ) מן אֲדָמָה או 'שְׁלֵמַת רעד' (שמות כב, כה) מן שְׁלֵמָה), והדגש אינו אלא לתפארת. אכן לקמן עמ' תריט ערך פְּעֻלָּת, מפרש מן עֲצָבַת, והדגש כהלכתו.
 25 בשתי הדוגמאות האחרונות מדובר בציווי קל אשר אינו אמור לקבל דגש. אמנם ר"מ קמחי בפירושו למשלי שם מפרש כפיעל, והדגש במקומו, עיין שם טעמו.
 26 המ"ם בצורה זו הינה מ"ם תבניתית (כמו מִצְעִירָה, על משקל מִנְגִּינָה), ואינה מ"ם השימוש, אבל מ"ם השימוש גוררת אחריה דגש כדין - עיין לקמן עמ' תרלד הע' 772.
 27 צורת עבר בנין קל, על משקל שְׁמִרְנוּהוּ, ולכן אין כאן מקום לדגש.
 28 רד"ק מפרש את שתי הצורות האחרונות מן קִשְׁת, לכן אין מקום לדגש. אמנם ייתכן לפרש מן קִשְׁת, והדגש במקומו, כדברי רד"ק לקמן עמ' תקפו בערך פְּעַל, ובספר השורשים, קש"ת.
 29 משקלו 'מְטָהָר', כמו 'מְקָדֵשׁ' ו'מִנְזִירָד' דלעיל שמשקלם מְקָדֵשׁ, מִנְזִר. והמ"ם בכלם אינה מ"ם השימוש. רד"ק לא צירפם לקבוצה אחת, משום שהוא מסדר בדרך כלל את המילים בקבוצות לפי האות הנדגשת, למעט כמה חריגים.
 30 בכתר: בִּיקְרוֹתֶיךָ - עיין לקמן עמ' קלד הע' 92.

אם יקָרָד עֹן (ש"א כח, י); מִקְרָה לִילָה (דברים כג, יא), ויתכן שהמ"ם לשימוש, ודגש הקו"ף לחסרון נו"ן מן³¹; וּבְהַמְרוֹתֵם תִּלְן עֵינֵי (איוב יז, ב); חֲשֹׁבֹת רַבִּים (קהלת ז, כט); וְלֹא אָרִיחַ בְּעֲצָרְתֵיכֶם (עמוס ה, כא), אלו הם שהדגש בהם לתפארת הקריאה³².

ובא אָז לַחֵם שְׁעָרִים (שופטים ה, ח), עי"ן הפועל בסגול שלא כמשפט, כי היה משפטו בצירי, כמו כִּי חֲפֵץ (בראשית לד, יט); כִּי לֹא חֲמֵץ (שמות יב, לט), יהיה פועל עבר או שם³³, והסגול בא שלא כמנהג כי לא מצאנו לו שני. ובא שם התואר על משקל זה: כִּי לֹא אֵל חֲפֵץ רָשָׁע אֶתָּה (תהלים ה, ה); לֹא תֹאכַל עָלְיו חֲמֵץ (דברים טז, ג)³⁴.

והשני: פֶּעַל – שיהיה הפ"א בקמץ גדול, והעי"ן בחולם, כמו וְלֹא יָכַל מִשֶּׁה לְבֹא (שמות מ, לה); וְלֹא יָכַל יוֹסֵף (בראשית מה, א); אֲשֶׁר יִגְרֹת מִפְּנֵיהֶם (דברים כח, ס). ובא קמץ חטף³⁵ תחת חולם במילה וַיִּכְלֹת עֲמֹד (שמות יח, כג), לפי שהוא מלרע מפני הווי"ו³⁶. ובהפסק: גַּם יִכְלֹתִי (בראשית ל, ח); לְהוֹצִיא אֶת הַכְּנִים וְלֹא יִכְלוּ (שמות ח, יד); הָרִים נִזְלוּ (ישעיהו סד, ב) – דגש הלמ"ד לתפארת המילה³⁷. ושם התואר על משקל³⁸ זה: גְּדוֹל, קֶטֶן, רְחוֹק, קְרוֹב.

31 במילה 'מִקְרָה' ייתכן שמדובר במ"ם השימוש, והדגש כדין ככל דגש הבא לאחר מ"ם השימוש בתמורה למילית 'מן' האמורה לבוא בצורה המקורית (מִקְרָה). לפירוש זה המשקל הוא קָרָה (פֶּעַה),

ובסמיכות קָרָה, כדוגמת 'קָנָה המדה' (יחזקאל מ, ח).

32 הדגש בא ליופי ולא מצד הדקדוק.

33 המילה 'לָחֵם' כאן בעיקרה לָחֵם – בצירי, כמשקל 'חֲפֵץ חֲמֵץ' (עיין לעיל עמ' יב הע' 16), במשמעות פועל עבר (לָחֵם בשערים) או שם עצם (מלחמה בשערים), והסגול בא שלא כמנהג. אבל אין לפרש כמו לָחֵם, שכן ההטעמה מלרע. הצורות 'חֲפֵץ חֲמֵץ' עצמן עשויות להתפרש גם כתואר, כאשר מבאר והולך.

34 תואר לבצק – כמו 'חמוץ'.

35 קמץ קטן. המושג 'קמץ חטף' משמש אצל רד"ק כלפי המושגים 'קמץ קטן' ו'חטף קמץ' כאחת, וראה על כך דיון במבוא עמ' 39–37. 'קמץ קטן' לעומת זאת משמש אצל הקדמונים ככינוי ל'צירי'.

36 וא"ו ההיפוך (מעבר לעתיד) משנה את ההטעמה (בגופים מדבר, נוכח) למלרע וכתוצאה מכך מתקצר החולם לקמץ קטן (יִכְלֹת < וַיִּכְלֹת) כדין הברה סגורה שאינה מוטעמת.

37 דגש 'נִזְלוּ' (נז"ל) אינו נצרך, ובא ליופי. אמנם לדעת ר"י חיוג' מדובר בבנין נפעל משורש זל"ל, והדגש אפוא כדין.

38 משקל – תבנית קבועה של תנועות, ולפעמים גם אותיות נוספות, לתוכה משובצות אותיות השורש. נהוג לציין את המשקל באמצעות השורש פע"ל כאשר הפ"א מציינת את אות השורש הראשונה, העי"ן את השנייה, והלמ"ד את השלישית, כגון אָרַץ – פֶּעַל, מִשְׁכָּן – מִפְּעַל, תְּרוּמָה – תְּפֹלָה וכיו"ב. במשקלי השמות נהוג להשתמש כיום בשורש קט"ל. לטובת הלומד נציין כי כיום נהוג להשתמש גם בצורת סימון כוללת יותר של תבנית תנועות בלבד, כגון אָרַץ/גֶּשֶׁת – סָסָם, מִשְׁכָּן/מִשְׁכָּה – סָסָסָם וכיו"ב.

והשלישי: **פִּעַל** – שיהיה הפ"א בקמץ גדול, והעי"ן בפתח גדול³⁹, כמו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר (בראשית לו, יא); וְלֹא זָכַר שֶׁר הַמַּשְׁקִים (שם מ, כג). וכן בהפסק לרבים או בְּהַעֲמֵדָה⁴⁰, אבל תהיה העי"ן קמוצה⁴¹: אֶת מְשִׁמֶרֶת ה' שָׁמְרוּ (במדבר ט, כג); בְּעִזְבוֹנֵיךָ נִתְּנוּ (יחזקאל כז, יט), ודגש הנו"ן לתפארת המילה, וכן לְשׁוֹנִם בַּצָּמָא נִשְׁתָּה (ישעיהו מא, יז), והדגש לתפארת המילה, כי לא יידגש נִשְׁתָּה – כמו שָׁמְרָה, זָכְרָה – בהפסק⁴², ומבלי הפסק – נִשְׁתָּה גְבוּרָתָם (ירמיהו נא, ל)⁴³. ושם התואר על משקל זה אבל ישתנה כי הוא כולו קמוץ, כמו חָכֵם, רָשָׁע, סָכַל, וכן יֵלֶה זֵית טָרֶף בְּפִיהָ (בראשית ח, יא) – שם תואר, כלומר: טרוף בפיה⁴⁴.

והפועל העוֹבֵר⁴⁵ חציו קמוץ וחציו פתוח⁴⁶. ואם בסוף פסוק או בְּאַתְנַחַח⁴⁷, כולו קמוץ, כמו פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר (בראשית כא, א); וּבְמוֹשֵׁב לַצִּים לֹא יִשָּׁב (תהלים א, א), וכן כולם. ובשלושת הספרים, הַמְקַל השלישי לזקא שהוא במקום סגולה בשאר הספרים, יש לו משפט אתנח וסוף פסוק⁴⁸, כמו חֲנִנִי ה' כִּי אֶמְלֹל אֲנִי (תהלים ו, ג); בְּשָׁלוֹם יִחַדְוּ אֲשֶׁכְּבָה וְאִישָׁן (שם ד, ט).

- 39 פתח רגיל. פתח קטן לעומת זאת משמש אצל הקדמונים ככינוי לסגול.
- 40 אחד מן הטעמים המפסיקים המשניים (מלכים/משנים/שלישים, ותלוי לפי העניין).
- 41 נקודה בקמץ כך גם: פתוחה – נקודה בפתח וכיו"ב (בשווא נהוג לומר: שוואית).
- 42 השורש הוא נש"ת, והניקוד הוא ניקוד הפסק. הצורה המתבקשת היא אפוא 'נִשְׁתָּה' – כמו 'קִשְׁתָּה' (בראשית פט, ז), 'פִּשְׁתָּה' (ויקרא יג, כט), 'עִשְׁתָּה' (בראשית כז, יז), 'נִתְּנָה' (שופטים ה, כח) וכו', אלא שהתי"ו נדגשת לתפארת הקריאה כנהוג בהפסק (עיין לעיל עמ' יב–יג ד"ה והאחד וכו'). לרש"י דעה אחרת בדקדוק מילה זו, יעויין בפירושו שם.
- 43 דוגמת 'קִשְׁתָּה' (ש"א ה, ז), 'פִּשְׁתָּה' (ויקרא יג, ח), 'עִשְׁתָּה' (דברים כב, כא), 'נִתְּנָה' (בראשית ג, יב).
- 44 רד"ק נוקט ש'טָרֶף' כאן הוא תואר, שאילו היה מדובר בפועל היה ראוי 'טָרְפָה בפיה' (היונה). ויש מפרשים כפועל, עיין רש"י וראב"ע על אתר.
- 45 צורת העבר.
- 46 פִּעַל.
- 47 הנקרא אֶתְנַחַחַתָּא במנהג האשכנזים.
- 48 בספרי איוב, משלי ותהלים (בהם נוהגים טעמים שונים המכונים טעמי אמ"ת) משמש הטעם המכונה 'עולָה ויוֹרֵד' – אשר בא לרוב במילה השלישית שלאחר הזקא, ובדומה למקום הסגול ('סגולה') בשאר הספרים – בתפקיד המפסיק העיקרי בתוך הפסוק (מעל דרגת האתנחתא, ובכך הוא שונה מתפקיד הסגול בשאר הספרים שהוא מתחת לאתנחתא), ומשנה את הניקוד בהתאם, כאשר מבאר והולך. יצויין כי טעם זה מורכב משני סימנים, מִרְכָּא הבאה מתחת להברה המוטעמת, ועולָה הבא בהברה שלפניה, כאשר במילה זעירא/מלעילית יבוא העולה במילה הקודמת. רד"ק מכנה את המרכא 'מקל', משום שבכתבי היד היא עשויה בדמות קו אלכסוני [הצורה הקעורה השתרשה לאחר התפשטות הדפוס].

ובא הַחֲפִיר לְבָנוֹן קָמַל (ישעיהו לג, ט) בפתח באתנח. וכתב רבי יעקב בן אלעזר⁴⁹ בספר השלם⁵⁰ שחיבר כי בא בפתח, לפי שאילו היה בלא הפסק היה קָמַל בצירי, כמו קִנָּה וְסוּף קָמְלוֹ (ישעיהו יט, ו), והוסב לפתח מפני ההפסק, אבל אם היה מגזרת פָּעַל בפתח היה באתנח קמץ, וכן כתב רבי יונה; וכתב כי זה הטעם בכל מקומות שנמצא פתח באתנח וסוף פסוק בשמות ובפעלים שהיו בלתי האתנח בצירי, וכל אשר הם מגזרת פָּעַל בצירי ישוב פתח באתנח וסוף פסוק, ואשר הם מגזרת פָּעַל בפתח ישוב קמץ באתנח וסוף פסוק, וכן דעת רוב המדקדקים. אבל ראיתי כי רבי יונה ייחס זה הטעם אליו ואמר כי הוא חֲדָשָׁהוּ ולא קִדְמָהוּ אדם בו.

וְשֵׁם שִׁפְטָאֵת יִשְׂרָאֵל (ש"א ז, יז); אַרְיָה שָׁאָג (עמוס ג, ח); ה' מִלְךְּ יִרְגְּזוּ עַמִּים (תהלים צט, א); ה' מִלְךְּ תִּגַּל הָאָרֶץ (שם צו, א); ה' מִלְךְּ גְּאוֹת לִבָּשׁ (תהלים צג, א); כִּי הוּא טָרַף (הושע ו, א); רָשַׁע יִרְאֶה וְכַעַס (תהלים קיב, י); עֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם (איכה ב, יז); כִּי אֲשֶׁר זָמַם⁵¹ (דברים יט, יט; זכריה א, ו)⁵²; עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגָג (ויקרא ה, יח); וְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַל (ויקרא ה, כג); וַיִּדְם הַשָּׁמֶשׁ וַיִּרַח עַמְדָּא (יהושע י, יג); כִּי ה' צָבָאוֹת יַעֲצֵן (ישעיהו יד, כז). ורבי יונה הביא גם כן דָּבַק שְׁלֵמָה לְאַהֲבָה (מ"א יא, ב), ולא מצאתיו כן בכל הספרים המדוייקים⁵³ כי אם במקצת. כל אלה נִכְרִים באו – שהם פעלים עוברים ואינם בהפסק והם קמוצים.

וגם באו בזקף קמוצים, כי גם הזקף יש לו משפט ההפסק במקומות רבים⁵⁴: לַחֲמוֹ לָרַעַב נָתַן (יחזקאל יח, טז); חֶבֶל לֹא חֶבֶל (שם); וַתִּרְבִּיתִי לֹא לָקַח (שם יח, יז); אֶת בְּכֹרְתִי לָקַח (בראשית כז, לו); או אֶת הָעֵשֶׂק אֲשֶׁר עֲשָׂק (ויקרא ה, כג); הוּא זָמוֹת יַעֲצֵן (ישעיהו לב, ז); וַתִּלְהֹטְהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדַע (שם מב, כה); וְאֶת כָּל רִכְשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ (בראשית לא, יח) קדמאה דפסוקא⁵⁵; כָּרַע נָפֵל (שופטים ה, כז) תנינא דפסוקא⁵⁶; קָרָא

49 עיין מבוא עמ' 28 הע' 20.

50 ספר השלם – ספר דקדוק כתוב ערבית. עותק יחידי של ספר זה שוכן בספרייה הממשלתית במינכן.

51 לפנינו בפתח (הן בדברים הן בזכריה) 'כאשר זָמַם', כפי שמעיר רא"ב כאן הו"ד במנש"י בדברים שם. אכן בכתבי היד פ' 39, פ' 49 ופ' (ועוד) לא מופיעה דוגמה זו כלל, ומסתלקת תמיהת רא"ב.

52 'אמר אליהו: לא נמצא כִּי אֲשֶׁר זָמַם (דברים יט, יט) רק בפתח, וכן כִּי אֲשֶׁר זָמַם ה' צָבָאוֹת בראש זכריה (א, ו) אינו קמוץ גם במסורה גדולה לא חשיב רק עֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם (איכה ב, יז) ודו"ק'.

53 רק בפתח: דָּבַק. וכמופיע בספרים שלנו.

54 'אמר אליהו: במסורה גדולה א"ב מן חד חד קמץ בזקפא, והוא הוסיף עליהם עוד, ועוד הביא מהן הרבה במילת אָפְעוֹל, עיין שם'. נמצא לקמן עמ' נז הע' 355.

55 הראשון בפסוק. בפסוק זה מופיעות פעמיים המילים 'אשר רכש'.

56 השני בפסוק. בפסוק זה מופיעות פעמיים המילים 'כרע נפל'.

דָּגַר וְלֹא יִלְד (ירמיהו יז, יא); וְגַם בְּמִלְךָ נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מֵרָד (דה"ב לו, יג); כִּי לֹאֱלֹהֵי אֲבוֹי
 דָּרַשׁ (שם יז, ד); הִצְדִּיק אֲבָד (ישעיהו נז, א); אִם יוֹעֲצֵךְ אֲבָד (מיכה ד, ט); מִשְׁקַל נִזְמִי
 הִזְהַב אֲשֶׁר שָׁאֵל (שופטים ח, כו); אֶל הַהָרִים לֹא אֲכָל (יחזקאל יח, ו); עַל הַהָרִים לֹא
 אֲכָל (שם יח, טו) (אֶל הַהָרִים אֲכָל⁵⁷ (שם יח, יא)⁵⁸); אֶת הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאֵל (יהושע יט,
 נ)⁵⁹; וּמִשְׁפֵּט אֱלֹהֵיו לֹא עָזַב (ישעיהו נח, ב); דָּם יִחְשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא דָם שָׁפָךְ (ויקרא יז,
 ד); וְלֹא כִמְשָׁלוּ אֲשֶׁר מִשָּׁל (דניאל יא, ד); וְגַם דָּם הַנְּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ (מ"ב כד, ד); גְּזֻלוֹת
 גְּזָל חָבַל לֹא יָשִׁיב (יחזקאל יח, יב); בְּנִפְשׁ אַחִיו אֲשֶׁר הָרַג (ש"ב יד, ז).

[מקום ההטעמה; נסוג אחור]

אל כל אשר תהיה שמה האבן על אחד משלושה פנים אלו שזכרנו, **פעל, פעול, פעל**,
פעל, תורה על יחיד נסתר שפעולתו היתה בזמן עבר. וקריאת המילה מלרע: **מִי פעל**
 ועָשָׂה (ישעיהו מא, ד); **אָמַר** אֲדַנִּי (תהלים סח, כג; ועוד).

וכשתבוא בסמוך למילה זעירא⁶⁰ או למילה שהיא מלעיל⁶¹ תהיה גם היא מלעיל⁶²,

57 מבוכה רבה שוררת בכתבי היד ובדפוסים סביב שלוש המובאות האחרונות, כנראה בשל הדמיון
 ביניהן, ועיין דברי רא"ב להלן. בכתבי היד שהיו לפנינו לא מופיעה המובאה האחרונה ('אל ההרים
 אכל') כלל (ובפ"א, 29, 39 אף לא המקרא שלפניו), ומתיישבת תמימהת רא"ב.

58 **'אמר אליהו**: ברוב ספרים **אכל** הראשון פתוח, והשני **לא אכל** קמוצים. וכן במסורה: דאכל פתח
 פומיא, ודלא אכל קמץ פומיא, ודו"ק! ככל הנראה לפני רא"ב היה סדר הפסוקים שלפנינו שונה, כך
 שהפסוק הראשון הופיע תחילה, על אף שמדובר במהדורה שיצאה על ידי רא"ב עצמו (ונציה ש"ה).
 יש להוסיף כי מנש"י על אתר עומד אף הוא על דברי רא"ב ומציין לדבריו ואף לדברי רד"ק בבאורו,
 ועיין דברנו בהערה קודמת.

59 בכתבי היד ובדפוסים מובא מקרא זה לעיל לאחר 'משקל נזמי הזהב אשר שאל'. וכך מסתבר יותר.

60 מילה חד הברתית, דוגמת **איש**, לו וכיו"ב.

61 **'אמר אליהו**: לא היה צריך לומר אלא מילה שהיא מלעיל, כי מילה זעירא פשיטא שהיא מלעיל,
 וכן מה שאומר או מילה שהיא מלעיל וכו' אינו צודק כי יש שני מיני מלעיל, האחד כשהטעם בראש
 התיבה כמו אלה שהביא, והשני כשהטעם באמצע המילה, וזה השני אינו משיב הטעם לאחור
 מהמילה שהיא מלרע להיותה מלעיל, והמשל: **כִּי פֶאֶשֶׁר יָקוּם אִישׁ** (דברים כב, טו), הוא מלעיל [לפנינו
 מלרע] בעבור מילת **איש**, אבל על מי לא **יקום** אֲוֹרָהוּ (איוב כה, ט), אף על פי שהטעם ב**אֲוֹרָהוּ** מלעיל תחת
 הרי"ש, לא היה טעם **יקום** מלעיל לפי שאין הטעם תחת האל"ף, לכן הוה ליה למימר: או כשהטעם
 בראש המילה, וזכור זה כי הוא כלל גדול, ולא קדמני אדם בו! ומהרש"ס (ספרי רא"ב, זכרון אהרן
 תשע"ט, עמ' תכג) מיישב דברי רד"ק שהזכיר קודם 'מילה זעירא' ואח"כ 'מילה שהיא מלעיל' לרבות
 מילה המוטעמת בראשה, וכוונתו אף הוא כדברי רא"ב שאין בכלל זאת מילה מלעילית שאינה
 מוטעמת בראשה, וכמוכח מדבריו בסוף הענין לגבי המילה 'עלינו'.

62 נסוג אחור – תופעה בה נסוג הטעם הברה אחת לאחור על מנת למנוע הטעמות צמודות.

כמו עֲלִימוֹ אֲבֹד כָּלֹחַ (איוב ל, ב); וְשָׁאַל לוֹ (במדבר כז, כא); וְקָרָא בוֹ (דברים יז, יט); קָרָא לִילָה (בראשית א, ה); וְכָלָה זְעַם (ישעיהו י, כה); וְלֹא הָיָה מַיִם (במדבר כ, ב); וְנָשָׂא עֲנָף וְעֵשָׂה פָּרִי (יחזקאל יז, כג).

וכבר באו מהם על זה הדרך מלרע: מִי בָרָא אֱלֹהִים (ישעיהו מ, כו); וַיִּיבֶשׂ הַנְּחָל כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם (מ"א יז, ז); בְּעֵבֹר הָאֲדָמָה חָתָה כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בְּאֶרֶץ (ירמיהו יד, ד); כִּי לֹא הָיָה דְּשָׂא (שם יד, ה)⁶³; וְלֹא הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ (שם נב, ו) דירמיה; ודמלכים (ב כה, ג) פליגין עליה⁶⁴. ודסמיך למילה זעירא: הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לְפָנָי אֲדָנָיו (מ"ב ה, א), ובמקצת ספרים הוא מלעיל. וכן מלרע: וְהָיָה⁶⁵ צִדְקָה (ישעיהו יא, ה); וְאָמַר אֶפְסָ (עמוס ו, י); וְאָמַר הֵס (שם); בַּל לְמַד צִדְקָה (ישעיהו כו, י); אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ (מ"א יט, יח); אֲשֶׁר נָטַע פְּרֹם (דברים כ, ו); נָטַע אֶרֶץ (ישעיהו מד, יד); אֲתָהּ בָקֵר (שם כא, יב)⁶⁶; וְאָכַל לֶחֶם לְפָנָיו תָּמִיד (ירמיהו נב, לג)⁶⁷; מִי יִצַּר אֵל (ישעיהו מד, י); וְלֹא יִסֹּף עוֹד לְדַעְתָּהּ (בראשית לח, כו)⁶⁸. אבל וְלֹא יִסֹּף עוֹד מְלֹאָדָה' (שופטים יג, כא) הוא מלעיל.

וגם באו מלעיל⁶⁹ בלתי סמיכות מילה זעירא או מילה שהיא מלעיל: הִנֵּה שְׂכָר־עֲלִינוּ (מ"ב ז, ו)⁷⁰; שְׂאוֹל שְׂאֵל-הָאִישׁ (בראשית מג, ז).

ומצאנוה בנו"ן נוספת⁷¹: יִסֹּר יִסְרָנִי יְהִי (תהלים קיח, יח); דָּנְנִי אֱלֹהִים (בראשית ל, ו),

63 יש לעיין מדוע הביא רד"ק מקרא זה, כי כאן מוטעמת המילה 'היה' בטפחא, טעם מפסיק, ובכהאי גוונא אין נסוג אחור ואין כאן חריגות [זולת מה פֶּעַל אֵל (במדבר כג, כט) והוא כמדומה היחיד בכל המקרא]. וכה"ג קשה מ'נשק לו' דלקמן.

64 במלכים מופיע מקרא דומה מלעיל: 'ולא הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ'.

65 לפנינו מלעיל, וכן הביא מנש"י שם מכת"י ישנים. בתנ"ך קורן מלרע.

66 'אתה' בה"א, וכן מוכח לקמן עמ' תנג ערך את"ה, ובספר השורשים, את"ה (ראה שם הגהת רא"ב), וכן מופיע בכתר. אמנם בכתבי יד 19, 39, 49, 59 ובדפוסים כאן 'אתא בקר' באל"ף, וכמו שמביא מנש"י ממסורה.

67 בכתבי היד ובדפוסים לא מופיע 'לפניו תמיד', ואכן מצאנו מקרא דומה (מ"ב כה, כט) המסתיים 'תמיד לפניו', וייתכן שכוונת רד"ק גם אליו.

68 'אמר אליהו: ספק לי אם הביא את כל היוצאים מהכלל או מקצתו, אך מאחר שלא כתב ודומיהם נראה שהביא את כולן'.

69 המילה 'מלעיל' כאן מתייחסת למתג במילה הראשונה אף שלא מדובר בהטעמה מלעילית מלאה, ועיין גם לקמן עמ' פג הע' 24. יצויין לדברי מנש"י (מאמר המאריך תירוץ חקירה א; בראשית יג, ז) המוכיח מדברי רד"ק כאן 'שהמאריך [=מתג] עושה מלעיל', ונפקא מינה לדין אתי מרחיק, כמבואר שם, ועוד כתב שם, שגם לדברי רד"ק עיקר הנגינה בטעם השני 'המאריך טפל אצל' (ראה גם הרב ניסן שרוני, אם למקרא ולמסרת פ"ז ס"ג והע' 4).

70 המילה 'עלינו' אינה מוגדרת 'מלעיל' לעניין נסוג אחור והטעם אינו בראש המילה, ועיין לעיל עמ' יז הע' 61 הערת רא"ב.

71 את ה'אבן הראשה', כלומר את הצורה פֶּעַל (הכוונה לצורת היחיד-נסתר באופן כללי שכן בדוגמאות

כי הדגש בשניהם להבלעת הנו"ן הנוספת⁷², כן דעת קצת מדקדקים. ויתכן שהדגש באלה לתפארת הקריאה ולא לחסרון הנו"ן, והוא הנכון.

[האבן השנייה]

והשנית בת ארבע אותיות עם התי"ו הנוספת בסופה⁷³ להורות על יחיד נמצא שפעולתו לזמן עבר. והנמשל: **פִּעַלְתָּ** - הפ"א קמוצה, והעי"ן פתוחה, וכן התי"ו קמוצה, והוא מלעיל.

וכן כל פִּעַלְתָּ ופִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי⁷⁴, נפִּעַלְתָּ⁷⁵ ונפִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי ופִּעַלְתְּ ופִּעַלְתִּי - כולם מלעיל⁷⁶: **אָמַרְתִּי הִנְנִי** (ישעיהו סה, א); **אָנִי ה' דְּבַרְתִּי** (במדבר יד, לה); **שָׁבַרְתָּ רֵאשֵׁי תַנְיִינִים** (תהלים עד, יג); **הִסְתַּרְתִּי פְּנֵי** (ישעיהו נד, ח); **הִשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי** (עמוס ב, ט); **הִרְכַּבְתָּ אָנוּשׁ לְרֵאשֵׁנו** (תהלים סו, יב); **וְאֶת הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי** (ש"א כא, ג); **בִּי נִשְׁבַּעְתִּי** (בראשית כב, טז); **הִשְׁבַּרְתִּי**⁷⁷ **קִדְרְתִּי** (ירמיהו ח, כא); **פְּקַדְתִּי יָתֵר שְׁנוֹתַי** (ישעיהו לח, י); **הִתְעַבַּרְתָּ עִם מְשִׁיחֶךָ** (תהלים פט, לט) - כולם מלעיל, והעי"ן פתוחה.

וכשתיכנס עליהם וא"ו השימוש ישובו מלרע ברוב⁷⁸: **וְשָׁמַרְתָּ אֶת חֻקֵּי** (דברים ד, מ); **וּבַחֲרַתְּ בַּחַיִּים** (שם ל, יט); **וּפְקַדְתִּי עֲלֵהֶם** (שמות לב, לד); **וְאִכַּלְתָּ אֶת כָּל הָעֵמִים** (דברים ז, טז); **וְנָתַתִּי גְשָׁמֵיכֶם** (ויקרא כו, ד); **וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכְךָ** (זכריה ב, יד); **וְדַבַּרְתִּי**

שלהלן מדובר בפיעל ובנע"ו/י.

72 בשתי הדוגמאות בא הדגש תמורת נו"ן יתרה האמורה לבוא לפני נו"ן המדבר (סִרְנִי, דְּנִנְנִי), כדוגמת הדגש של 'אַרְאֶךָ' (בראשית יב, א), 'וַיִּחַנְּךָ' (במדבר ו, כח), כמבואר לקמן עמ' ס סוף האבן הכ"ד.

73 הצורך הנוסף לצורת הבסיס: פִּעַלְתָּ.

74 שתי הצורות האחרונות שייכות לבניין פועל הוא הטור השביעי כמבואר לקמן עמ' רמא ואילך.

75 בנדפס מופיעות לפני מילה זו באותיות מוקטנות המילים: והפעולים הם. כך גם בליק בתוך סוגרים. בכתבי היד תוספת זו אינה נמצאת וכך גם בדפו"ר, וכן נהגנו. כשלעצמה תוספת זו באה לציין כי רד"ק נוטה כאן מסדר הבניינים הקבוע בו נוקט בדרך כלל (בעקבות אחיו הגדול ר' משה קמחי בספרו 'מהלך'), ונוקט בחלוקה של בניינים פעילים/סבילים, כפי שנוהג גם ברובן המכריע של הדוגמאות הבאות לאחר מכן.

76 כלומר: פעלי הנוכח/מדבר תמיד מלעיליים. יצויין כי הטעמת הפועל באופן כללי באה בעי"ן הפועל (בנע"ו/י ובכפולים בפ"א הפועל), להוציא עי"ן שוואית שההטעמה בלמ"ד הפועל, וצורות הנוכחים/ות המלרעיות.

77 בכתר בקמץ, וכן הוא כאן בכת"י 19 ובדפוס פיורדא. לדעת רד"ק כאן בפתח, ואין לומר שכוונתו ל'קדרתי', כמוכח מסדר הבניינים, וכמו שהערנו לעיל הע' 75.

78 בבוא וא"ו ההיפוך (מעבר לעתיד) על צורות העבר תהפוך ההטעמה מלרעית, כאשר מבאר והולך.

מִשְׁפָּטִי (ירמיהו א, טז); וְקִמֹּתִי וְדַבַּרְתִּי (שם א, יז); וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם (שמות יח, כ);
וְהִעֲתִירְתִּי אֶל ה' (שמות ח, כה); וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה (במדבר כ, ח); וְהִכִּיתָ אֶת כָּל
זְכוּרָה (דברים כ, יג); וְהִכִּיתָה אֶת עַמְלֵק (ש"א טו, ג); וְהִעֲלִיתָ אֶת נִרְתִּיָה (שמות מ,
ד); וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר (שם כה, יא; ועוד); וְצוֹיְתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם (במדבר כז, יט);
וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דָּבָר רָע (דברים כג, י); וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי (יחזקאל לח, כג).

ויבואו עם הו"ו מלעיל, ויורו לעֵבֶר רובם⁷⁹: וְאֶכְלְתִּי חֶטְאֵת הַיּוֹם (ויקרא י, יט);
וְדַבַּרְתִּי עַל הַנְּבִיאִים (הושע יב, יא); הַגְּדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי (קהלת א, טז)⁸⁰; וְכֵן אֶנְרָשׁ
וְגִנְבְתִי וְתַפְשִׁיתִי שֵׁם אֱלֹהֵי (משלי ל, ט)⁸¹; וְהִכִּיתָ בְצוּר (שמות יז, ו); וְעַבְדָּתָ לֹא אֶת
הָאֲדָמָה (ש"ב ט, י); וְלִקְחִיתִי אֲנִי מִצְמַרְתָּ הָאָרֶז הָרְמָה וְנִתְתִי (יחזקאל יז, כב).

ואשר למ"ד הפועל נחה בהם מן הקל, כולם מלעיל עם הו"ו⁸² וזולתה⁸³: וְנִשְׁאֲתִי
לְכָל הַמְּקוֹם (בראשית יח, כו); וּמִצָּאֵת שְׁנֵי אֲנָשִׁים (ש"א י, ב)⁸⁴; וְנִשְׁאֲתָה הַמְּשַׁלֵּה הַזֶּה
(ישעיהו יד, ד); וְעָשִׂיתָ לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו (שמות כט, לה); וּבְנִיתָ מִזְבֵּחַ (שופטים ו, כו);
וְקִנִּיתָ בְּקֶבֶק (ירמיהו יט, א); וְרֵאִיתָ בְּשַׁבְּיָה (דברים כא, יא). ובא אחד מלרע: וְאֶפִּיתָ
אֶתָּה (ויקרא כד, ה), וכן וְחִצִּיתָ אֶת הַמְּלֻקוֹחַ (במדבר לא, כז), בְּפֶשֶׁט⁸⁵ אחד לבד
לקריאת בן נפתלי⁸⁶, ולקריאת בן אשר הוא מלעיל בשני פֶּשֶׁטִין⁸⁷, וכן וְעָשִׂיתָ עֲטוּרוֹת
(זכריה ו, יא), לבן נפתלי הוא מלרע⁸⁸.

וכשיהיו השלמים בהפסק, יהיו לעולם מלעיל, בו"ו ובזולתה, והעי"ן קמוצה⁸⁹: לְבִלְתִּי

79 לפעמים תבוא וא"ו ההיפוך (מעבר לעתיד), כאשר הטעמת המילה מלעיל, כמו בדוגמאות שלהלן
(בהן מוכח מן העניין שמדובר בלשון עתיד), למרות שלרוב הטעמה מלעילית מלמדת שמדובר בצורת
עבר רגילה, ובוא"ו השימוש.

80 דוגמה זו תמוהה, שכן מדובר בפשטות בלשון עבר ממש.

81 המילה 'וגנבתי' אף היא מלעילית עם הו"ו, אך זאת משום שמדובר בהפסק, וכפי שמביא
רד"ק בהמשך.

82 פעלי הקל נחי הלמ"ד (נל"א/נל"ה) תמיד מלעיל עם הו"ו ההיפוך ובלעדיה.

83 'אמר אליהו: אבל והוצאת, והוצאתי הם מלרע כדינם כי הם מבנין הפעיל'.

84 תלישא קטנה כמובן אינה מציינת את מקום ההטעמה, באשר היא תמיד בצד שמאל של המילה.

85 פֶּשֶׁטֶא.

86 משה בן נפתלי, אהרן בן אשר (המאה השמינית לאלף החמישי; המאה העשירית למניינם) - חכמי
מסורה גדולים, מהנודעים שבחכמי המסורה הטברנית. נחלקו ביניהם בענייני מסורה רבים. יצויין
כי בעקבות הרמב"ם המסורה המקובלת כיום הינה זו של בן אשר.

87 וְחִצִּיתָ. וכן הוא לפנינו - עיין מנש"י. 'שני פשטין' הוא בעצם טעם הפשטא בבואו במילה מלעילית.

88 לפנינו מלעיל (כבן אשר), עיין מנש"י.

89 צורות ההפסק תבאנה תמיד מלעיל גם עם הו"ו ההיפוך, והעי"ן קמוצה.